

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ДОКТОРСКА ПРОГРАМА ПО ФИЛОСОФИЯ С ПРЕПОДАВАНЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК

КАТЕДРА „ФИЛОСОФИЯ“

САМАЛ МАНЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на

дисертация на тема:

СОЦИАЛНИ И КУЛТУРНИ ПЕРСПЕКТИВИ В ЕПИСТЕМОЛОГИЯТА

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: ПРОФ. Д.Ф.Н. АНЕТА КАРАГЕОРГИЕВА

СОФИЯ, 2017

СЪДЪРЖАНИЕ:

ВЪВЕДЕНИЕ	4
Първа глава: Същност на епистемологията	
Секция първа: Епистемология	8
1.1 Епистемологията като дисциплина	9
1.2 Подходи в епистемологията	9
Секция втора: Същност на епистемологията	22
2.1 Произход и източници на познанието	23
2.2 Видове познание	29
2.3 A priori знанието и проблемът за сигурността	35
2.4 Теории за истината	40
2.5 Разбиране и знание	42
Секция трета: Методологически проблеми в епистемологията	46
3.1 Класическият проблем на индукцията	47
3.2 Новият проблем на индукцията	49
3.3 Парадоксът на потвърждаването	51
Секция четвърта: Знание за външния свят	52
4.1 Реализъм и научен реализъм	52
4.2 Анти-реализмът и песимистичната индукция	59
Секция пета: Същност на обосноваването	65
5.1 Описание и обосноваване	65
5.2 Трите компонента на обосноваването	66
5.3 Проблемът Гетие и отговорите му	68
5.4 Външно и вътрешно обосноваване	74
Изводи от първа глава	77

Втора глава: Познание и социална реалност

Секция първа: Социология на познанието и приносите ѝ за социалната Епистемология	79
1.1 Социология на познанието	79
1.2 Социология на научното познание	87
1.3 Приноси към епистемологията	89
Секция втора: Основи на социалната епистемология	91
2.1 Социални източници на познанието и обосноваването	93
2.2 Проблеми в културната и социалната епистемология	105
2.3 Социално доказателство от колективни агенти	106
2.4 Ограничението на познанието от социалните предразсъдъци	124
2.5 Несъгласие между равнопоставени участници	136
Изводи от втора глава	146
Трета глава: Социални и културни измерения на познанието	
Секция първа: общество и социална реалност; постмодернистски, феминистки и политически тези	147
1.1 Мултикултурализъм и интеркултурализъм	147
1.2 Постмодернистски възгледи върху мултикултурализма	155
1.3 Феминистки критики	159
1.4 Подходи на феминизма към познанието	162
1.5 Ценностната епистемология на феминизма	165
Секция втора: Език и социална реалност	170
2.1 Тезата на Куайн за социалната неопределеност	170
2.2 Социалната онтология на Сърл	180
Изводи от трета глава	192
Заклучение	195
Библиография и бележки	197

ВЪВЕДЕНИЕ

Това е кратък автореферат от около 30 страници, който представя дисертацията ми, чийто обем е 208 страници. Той реконструира основните съдържателни елементи на разработката ми. Целият дисертационен труд, който съдържа всички детайли, е достъпен на английски език.

Целта на дисертацията ми е да разгледам социалните и културни перспективи пред социалната епистемология. Тази тема е сложна по много причини. На първо място – перспективите са подходи „с отворен край“ спрямо темата, към която се отнасят. Затова те не са толкова прости и не могат да бъдат базирани на солиден аргумент върху няколко предпоставки, които да бъде завършен със заключение. По-скоро можем да си ги представим като възглед, гледна точка по отношение на нещо, по същия начин, по който във всекидневието казваме: „Бих искал да получа второ мнение по въпроса“. Този пример се е превърнал в конкретен метод на разглеждане на социални и културни проблеми в епистемологията. Така следва да се приеме, че обхватът на изследването е ограничен и следва да се подходи с цялостно разбиране към това, че темата, с която се захващам, бележи нова сфера на изследване, по която все още не е написано много. Допълнителна трудност създава и това, че областта на социалната епистемология се появява съвсем наскоро и съществува едва от няколко десетилетия, поради което тя се характеризира и с недобре установена история. Следователно, социалната епистемология спада към онези области, които изобилстват с пропуски и недостатъци, и в нейните рамки има нужда от по-изчистени и по-разбираеми дебати. Именно това обаче прави настоящото изследване по-интересно и предизвикателно.

В настоящата дисертация ще се занимавам основно с аналитична философия. В допълнение съм разгледала и теми и проблеми, които по принцип не се обсъждат в аналитичната епистемология. Става дума за такива възгледи, произхождащи от континенталната философия, от феноменологията и от постмодернизма, допринесли, според мен, за дебата около социалната природа на знанието. Съчетала съм тяхното разглеждане с други релевантни позиции от други дисциплини като социологията, психологията и науката. Допълнителният ми принос се изразява в употребата и привеждането на епистемологически проучвания, представящи многообразие от гледни точки, както върху социалната, така и върху индивидуалната природа на знанието. В него са отразени множество позиции по отношение на истината и реалността, сред

които антиреалистички, постмодернистички и феминистички критики в рамките на епистемологията. Предложението ми е да се изследва как другите дисциплини могат да се свържат със социалната епистемология. Затова съм използвала някои възгледи от други области на философията, като например философия на езика, а също така и позиции извън самата философия – социологически и психологически.

В производството на знание, ролята на индивида се е променила и е допълнена от ролята на обществото. През последните няколко века епистемологията е била положена в изследването на индивидуалното знание и критикувана за това, докато социалната епистемология възниква през последните няколко десетилетия и все още е в процес на изграждане на основите си. С тази голяма промяна в епистемологията идва и едно разнообразие от обезпокоителни възгледи, които залагат на другата крайност. Те варират от твърдения, че всеки притежава свой собствен свят, до такива, обосноваващи индивидуалното знание на всеки като зависимо от общността. За да задам една социална и културна перспектива пред социалната епистемология, позицията, която ще защитавам, е, че по време на цялото си досегашно развитие епистемологията е произвела необятен спектър от въпроси и проблеми, като всички те са свързани с истината и, по-конкретно, с метода на обосноваване, превръщащ обикновеното убеждение в истинно знание. С оглед на социалната природа на знанието, социалната епистемология не е по-различна от класическата и в нея също има множество проблеми. В това отношение, все още „не играем на сигурно“. Още повече, признаването на това, че знанието има социална рамка, все още не решава проблемите, свързани с обосноваването на убежденията, нито тези, отнасящи се до добиването на истинно знание.

По-нататък защитавам тезата, че социалната епистемология далеч не е завършена. Тя се нуждае от изясняване на понятия като: култура, общество, социална обосновка, връзка между индивид и общество и роля на колективните източници по отношение на истината и знанието. По тази причина социалната епистемология трябва да се свърже с други философски постижения, като например теориите за значението във философия на езика. Това е така, защото, ако индивидите получават знание в обществото, а обществото е споделено с другите, следва вербалната комуникацията да играе по-голяма роля в епистемологията. Социалната епистемология не цели да разреши огромния набор от проблеми, откривани през вековете на философска рефлексия и философско изследване върху индивидите и света, в който живеем.

Следователно социалната епистемология е допълнение към епистемологията, а не неин заместител.

Приносите на социалната епистемология водят до значителна промяна в самото практикуване на епистемология. Промяната идва от начина, по който, например, разглеждаме източниците на познание: от базирани изцяло в индивида, те се превръщат в комбинация от общността и индивидите в обществото. В този процес постепенно са прибавени източници като колективната памет, колективните убеждения и колективното знание. Убежденията и обосноваването се трансформират, за да се приспособят към новите аспекти на концепцията за производство на знание в социален контекст. Някои нови формулировки, базирани на вече споменатите нови източници, са добавени към източниците на познанието. Такива са: свидетелство от трето лице, достоверност и авторитет, колективна памет и споделено възприятие. Също така е необходимо да се анализират и допълнителни източници като езика и културата.

В първата глава очертавам основните проблеми на епистемологията. Ще продължа с описание на нейната природа и същността на познанието в рамките на епистемологическите изследвания. В първата секция разисквам с какви проблеми се занимаваме в епистемологията, какви са различните подходи към тях и различните видове епистемология. Втората секция е посветена на източниците на познанието, начините, по които добиваме знание, както и на някои теории за истината. В третата секция обсъждам методологическите проблеми при правенето на епистемология – както класическите такива, така и някои нововъзникнали. Секция четвърта се занимава с важния проблем за реалността и дебата между научен реализъм и анти-реализъм. Последната секция е насочена към обосноваването и проблемите свързани с него - външно и вътрешно обосноваване, трите компонента на обосновката и контрапримерите на Гетие.

Във втора глава излагам основите на социалната епистемология. Започвам с теории, които принадлежат към други дисциплини, но допринасят към епистемологията, като социология на познанието. Във втората секция разглеждам социалните източници на познание и проблемните теми в културната и социалната епистемология.

В трета глава фокусът пада върху измеренията, които знанието придобива по отношение на обществото и културата. Първата секция разисква възгледи, които са станали част от дебати, изграждащи основите на социалната епистемология. Такива са

феминистките позиции, политическите възгледи, постмодернизма и тезата за културата като първоизточник на знанието. В последната секция ще се занимавам със социални онтологии, за които считам, че са от особена важност за социалната епистемология. Първо разглеждам онтологията на Сърл, която поставя езика в основата на социалното познание, а след това разисквам тезата на Куайн за неопределеността на превода.

Употребата на понятие като „култура” по начало е проблематична, защото то все още е неопределено. Това води до разнообразни употреби, нито една от които не е изяснява понятието в достатъчна степен. Целта ми не е да изясня какво има предвид всеки говорител, когато употребява думата „култура”. Въпреки това, за целите на настоящия текст, употребявам „култура“ като синоним на „множеството на нерафинираните и необосновани убеждения и практики, доминиращи в дадено общество, без непременно те да се приемат от всеки един от членовете му поотделно”.

Използваната от мен литература се състои изцяло от публикации на английски език. Епистемологията разглежда огромен спектър от теми и проблеми, като всички те са свързани с истината и знанието, индивидите и обществото и методите, чрез които може да бъде предоставено най-доброто обяснение на истината и знанието. По тази причина през вековете са били излагани прекалено много теории и възгледи свързани с тези проблеми, така че свързването им е доста трудно, както и това да бъдат разграничени и препоредени. Ето защо разногласията са широко разпространени. Разликите могат да се изразяват в:

- това на какво да се приписва истинност;
- какъв следва да бъде най-добрият начин, по който да се постигне истината;
- дали реалността, обективността, или значението въобще съществуват и можем ли ние изобщо да създадем смислена теория за всичко това.

С оглед на всички тези предизвикателства, източниците, които използвам, съдържат както класически, така и съвременни текстове. Изворите могат да бъдат разделени условно на следните категории:

- *Класически философи*: Аристотел, Платон, Хегел, Хюм, Витгенщайн, Кун, Дюем, Мил, Остин, Маркс, Дюркем, Манхайм и Шелер.
- *Философи, чиито текстове са станали класически за изследванията в областта на епистемологията*: Гетие, Хемпел, Нозик, Гудман, Попър, Куайн, Голдман, Сърл, Тейлър и Фуко.

- *Съвременни философи, допринесли за развитието на дисциплината:* Лонгино, Хардинг, Коуд, Фрикер, Гилбърт, Шмит, Дейвидсън, Уест, Соса, Данси, Пътнам, Ван Фрасен, Бойд, Уоръл, Докинс, Танесини, Фюмъртън, Енох, Кели, Причард, Мартин, Грим.
- *Източници извън философията:* Карп, Уертк, Бартлет, Халбвакс и други, които добавям в процеса на изследване.

ПЪРВА ГЛАВА: СЪЩНОСТ НА ЕПИСТЕМОЛОГИЯТА

Настоящата дисертация се състои от три части, всяка от които е тематично обособена и посветена на изясняването и обсъждането на конкретни проблеми свързани със съответната тема. В първа глава целта ми е да покажа, че по време на цялото си досегашно развитие, епистемологията е формулирала огромен спектър от проблеми, които все още нямат решение. Всички те са свързани с истината и обосноваването. За целта, в първа глава е разгледана темата за същността на епистемологията и различните подходи, съществуващи в нея: от Древна Гърция, до съвременния ѝ вид на академична дисциплина, която изучаваме и преподаваме. Ето защо съчетавам класическите проблеми от полето на епистемологията с нови, съвременни такива. За да дам представа за същността на познавателните източници в традиционната епистемология, разглеждам възприятието, интроспекцията, мисленето, паметта и свидетелствата от трето лице.

Секция първа, озаглавена „Епистемология“, предлага анализ и определение за същността на епистемологията като: изследване на познанието, чийто основен интерес са обоснованите истинни убеждения. Като пример могат да бъдат възгледите на Антъни Грейлинг. В допълнение, дефинирам значението на термина „епистемология“ с акцент върху централната роля на познанието в тази философска дисциплина. Подчертавам, че задачата на епистемологията се състои в определяне същността на познанието и отговор на въпроса „Какво е знание?“. Продължавам с изясняване на това какви са източниците на познанието и как тяхното определяне задава критерий, чрез който ние можем да различим това, което е знание от онова, което не е. Така се установява, че в епистемологията степента на човешкото познание се определя посредством начина, по който ние използваме сетивата си, или други източници, за да

се сдобием със знание. Следва дискусия на епистемологията като академична дисциплина, в която ние се обучаваме и биваме обучавани. Тогава се дава и определението за същността на познанието. Разгледани са различни подходи в епистемологията, като религиозната епистемология в примера за различните възгледи на Робърт Ауди и Ричард Докинс. От натурализираната епистемология са представени възгледите на Куайн, последвани от други философи и техните тези и позиции – Голдман, Бонжур и Сиджел. Целта на тази част от изложението е да изясни какво представлява натурализираната епистемология и каква е нейната рецепция. Анализът продължава с пояснения върху моралната епистемология, феминистката епистемология и експерименталната епистемология, давайки пример с възгледите на Джонатан Уайнбърг. След тях се подрежда едно от модерните течения в съвременната епистемология – аретичната епистемология, като се набляга на разликите между нея и останалите разклонения на епистемологията. Тя е представена чрез набор от варианти, в които разгледана и дефинирана. Сред тези варианти са предложенията на Миранда Фрикър, Линда Загзевски, Дънкан Причард и Ърнест Соса. Социалната епистемология също е накратко въведена, като се има предвид, че подборното ѝ разглеждане ще се проведе в специално обособена част от дисертацията.

В *секция втора*, „Същност на познанието”, анализът започва с дефиниция на знанието и изложение на епистемологическите възгледи от епохата на Античността. Като основни се взимат тезите на Платон и Аристотел. Те се съпоставят с тези на съвременни философи, работещи в полето на епистемологията, сред които Патерсън, Скот Стърджън и Джонатан Данси. По въпроса за произхода на познанието съм използвала следните Платонов текстове: Държавата, Менон и Теетет. Дискутирам проблема за възприятието и илюстрирам концепцията за илюзия посредством диаграмата на Мюлер-Лайер. Следва дискусия върху интроспекцията, като процес на формиране на убеждения за собствени ментални състояния. Направено е сравнение между интроспекцията и другите източници на познание, с които разполагаме. Паметта се обяснява като способност, чрез която човешкият мозък съхранява знание, като се обсъждат проблемите свързани със запаметяването на предишен опит. Другият анализиран източник на познание е свидетелството от трето лице. Накратко се обяснява как при него ние основно разчитаме на други говорители, за да добием знание, посредством информацията, която ни се съобщава. Във втора глава се спирам подробно

на този процес, като показвам, че, в основата си, свидетелството от трето лице е социално обособен източник на познание.

Следва представяне на различните видове знание. Те включват:

- „Знание, че”, или *пропозиционално знание* – обяснява се как се отнася то към истината и, че представлява притежание на специфична информация, която може да бъде предавана на други говорители.
- „Знание как” – означава умения и способности.
- „Знание по запознанство”

Прави се детайлна демаркация между изброените видове знание. Анализът продължава, като се изтъква, че епистемологията се интересува основно от „*знанието, че*”. Представени са възгледите на Бърtrand Ръсел, като те са сравнени с тези на Скот Стърджън и Майкъл Полани. Разглеждането има за цел да покаже какъв е обхватът на различните типове знание и къде те се припокриват. Допълнителната задача е да се постигне яснота какво представляват знанието като способност („*знание как*”) и пропозиционалното знание („*знание, че*”), като те се определят, съответно, като знание за правене на нещо и връзка между човек и истинна пропозиция.

След това е обговорена разликата между *вродено* и *придобито знание*, започвайки с историкофилософски преглед на дебата върху самата дистинкция, който продължава до XX век. Съпоставят се аргументът на Чомски за вроденото притежание на знание и този на Скинър, който е с бихевиористка насоченост. Представени са проблемите свързани с претенцията за “*a priori*”, или неемпиричното знание. Обсъждат се и проблемите, възникнали около опитното, или “*a posteriori*”, познание.

Накрая на секция втора, фокусът пада върху проблема за сигурността на познанието, като проследява историческата му поява, свързана с идеята за *a priori* знание. Онагледена е тезата, според която преживяванията достигат отвъд сетивните данни. Обяснява се концепцията за априорно обосноваване на знанието и се подчертават нейните проблеми. По подобен начин е разгледано и знанието, добито „*a posteriori*”, като то се противопоставя на претенцията за „вродено познание”. По този начин се добива представа за обхвата и ограниченията на онова, което наричаме „*a priori* знание”.

Експлицира се продължителният дебат, засягащ приоритизирането на истината или сигурността. Следва детайлно историческо представяне на фундаментализма,

възприеман като единствен начин да достигнем до истината и да добием знание. Дискутирани са проблемите на фундаменталистките теории за обосноваването. Анализира се връзката между концепциите за истина и сигурност, разглежда се невъзможността за придобиване на безпогрешни убеждения. Демонстрира се формирането на различни видове теории за истината в следствие на историческите несъгласия. Дебатиращите позиции са обяснени и илюстрирани чрез тезата на Витгенщайн, според която знанието и сигурността са неидентични.

В допълнение е маркирана разликата между „случайно” и „свойствено” знание. Методите на дедукцията във фундаментализма и индукцията в емпиризма са осмислени на базата на връзката между знание, истина и сигурност. Анализът се базира на въпроса: „Приемаме ли съществуването на обективна реалност?” и проблема за достъпа до истината. Като помощен източник е използван текстът на Джонатан Данси - „Въведение в съвременната епистемология”. Следва изложение на множество теории за истината, сред които са разгледани кореспондентната, кохерентистката, прагматистката, както и делението на обективни, субективни и интерсубективни теории за истината. Разликата между разбиране и знание е въведена чрез трудовете на Стефан Грим, Уесли Салмън, Джонатан Кванвиг, Питър Липтън и Дънкан Причард. Всички те имат различна позиция по въпроса за разграничението между разбиране и истина, както и на кое от двете следва да се придаде повече тежест.

В *секция трета* са анализирани някои все още неразрешени методологически проблеми в епистемологията. Пояснява се какво представлява логиката на дедукцията и индукцията, като се обсъждат проблемите свързани с нея и съответния метод. Следва детайлно изложение на *класическия проблем на индукцията*, формулиран от Дейвид Хюм, *новия проблем на индукцията*, поставен от Нелсън Гудман, както и *парадокса на потвърждението* на Хемпел. Стигам до извода, че парадоксът на Хемпел демонстрира, че синтактичната концепция за генерализацията може да бъде потвърдена от свидетелства, които са неконсистентни, или ирелевантни спрямо нея. Така във връзка със с „Трактат за човешкото познание“ на Хюм е въведена „Гру“ таблицата”, за да се илюстрира позицията на Гудман, като за основен източник е използвана книгата му „Факт, Фикция и Прогноза”. Накрая е извършен и подробен анализ на *парадокса на потвърждението* и тезите, които Хемпел формулира, в „Аспекти на научното обяснение”.

В *секция четвърта* е представено познанието за външния свят. Проведен е анализ върху позицията на реализма, според която съществува независима от нас реалност (обективна действителност), както и върху евентуалните начини такъв обективен свят да се познае. Семантичният реализъм се определя като позиция, според която истината съвпада с данните, които ни предоставят най-добрите и най-съвременни научни теории. Семантичните и епистемични компоненти на научния реализъм са изяснени и дискутирани. Изведени са съдържанието и приносът за научния реализъм на аргументът “няма-чудеса”, формулиран от Хилари Пътнам. Повдигнати са въпроси по отношение на теориите, засягащи наблюдаеми и ненаблюдаеми обекти. Следва подробен обзор на дебатите върху недоопределеността на теорията от набора от свидетелства. За да се финализира анализът на външния свят са приведени аргументите на антиреализма, като се изясняват и обясняват естеството на песимистичната индукция и въпросът за кръговото доказателство. Извършен е преглед на множество твърдения по тези теми, някои от които с противоположен характер. От една страна са представени възгледите на Ричард Бойд, Статис Псилос и Джон Уоръл, а от друга – тези на Ван Фраасен и аргументът от песимистична индукция срещу реализма на Лари Лодън. Заключавам, че за разлика от реалистите, останалите школи, и по-конкретно лагерът на анти-реалистите, не успяват да обяснят успеха на научните теории.

Със *секция пета* се подлага на анализ обосноваването. Обсъждат се разликите между описание и обосноваване, както и възгледите, в които двете биват комбинирани. Следва обяснение на Трикомпонентната дефиниция на знанието като *обосновано истинно убеждение*. Използва се Ойлерова диаграма за да се онагледят как трите компонента се свързват един с друг и взаимодействат помежду си. След този детайлен анализ са приведени контрапримерите на Гетие, които показват, че трите компонента не са достатъчни, за да считаме, че притежаваме знание. Завършвам с дискусия върху отговорите на „проблема Гетие”.

Краят на първа глава е посветен на дебата между екстернализма и интернализма. Приведени са различните гледни точки, като се обръща специално внимание на тезите на Антъни Грайлинг и Ричард Фюмъртън, засягащи полемиката върху тази дистинкция. Анализирани са позицията на Скот Стърджън, представяща друг тип екстернализъм, засягащ възможността да се вземат предвид свидетелства с цел потвърждаване на истината. Близка до тази позиция е и теорията на Карл Попър за пробата и грешката, наричана още „метод на фалсификацията”. Като основа за разглеждането ѝ, е използван

трудът му от 1934 – „Логика на научното откритие”. Маркирани са и някои проблеми, които възникват по отношение на твърденията на Попър.

Заключение към първа глава: В първа глава скицирам основните проблеми, които възникват по отношение на едно изследване в полето на епистемологията. В основата на всяко такова изследване е природата на знанието. В *секция първа* са описани темите и проблемите, разисквани от дисциплината епистемология, нейните подразделения и възможните подходи в нея. *Втората секция* разглежда източниците на познание, видовете познание и различните версии на теориите за истината. *Секция трета* е посветена на методологическите проблеми, които срещаме при заниманията си с епистемология. В нея са представени както класическите, така и съвременните трудности в изследователското поле. *Секция четвърта* разглежда централния за дисциплината проблем за реалността, като в изложението присъства описание на дебата между научния реализъм и антиреализма. *Пета секция* се занимава с темата за обосноваването, като анализира гледните точки на екстернализма и интернализма. В нея са представени и трите компонента на знанието в класическия анализ. Извършена е съпоставка между тях и контрапримерите на Гетие.

Тази глава е обособена за да демонстрира какви са основните проблеми, над които работи епистемологията. Всички те остават в сила и при заниманията със социална епистемология. Това означава, че независимо дали дадено изследване се числи към епистемологията, или към иновативната формулировка на социалната епистемология, знанието остава централна тема, а истината – фундаментална характеристика на знанието. Анализирани през вековете условия за приписване на знание и истинност винаги ще се нуждаят от преработка, независимо дали тя се изразява в добавяне на допълнителни условия, и/или в „затягането” и прецизирането на всяко едно условие с цел да бъдат защитени теоретичните следствия.

Важно е направеното в първа глава да се има предвид и по отношение на другите две глави, доколкото първа глава е посветена на онези проблеми в епистемологията, които безспорно смятам за класически. Ето защо, те ще останат централни и за областта на социалната епистемология. Считаю, че е редно всяка дисертация или проучване, в чийто фокус попадат въпроси, свързани с убежденията, истината и знанието, да „има предвид“ тези проблеми.

За изследванията в областта на епистемологията огромно значение имат източниците на познанието, както и начините и методите, по които достигамо до

истината. Ето защо, в първата част на дисертацията, анализирам основните проблеми, с които можем да се сблъскаме в опита си да достигнем до надеждно, истинно познание. Последователно съм разгледала източниците на познание, видовете познание и методите за потвърждаване и обосноваване. В допълнение разглеждам дебата за това какви са необходимите и достатъчни условия, за да класифицираме определено убеждение като знание. Разгледани са различните аргументи, които предлага дискусиата по този проблем, както и трудностите, които не позволяват консенсус по въпроса. Също така дискутирам въпросите за реалността и истината и как е възможно да постигнем последната. В зависимост от отговора може да има различни следствия по отношение на проблема с достъпа и това как получаваме знание за нещо. Тези въпроси са жизнено важни за повечето (ако не и за всички) дебати и аргументи в полето на епистемологията. Ето защо при всяка крачка напред към социалната епистемология, тези теми и проблеми трябва да бъдат разглеждани с повишено внимание. В тази глава се опитвам да покажа, че целта на всички тези аргументи и категоризации е да се достигне до разбиране за същността на истината. Знанието може да се окаже само обикновено убеждение, ако не бъде свързано с истината и адекватно обосновано. Без адекватни основания убежденията не могат да бъдат считани за познание, а без самото познание е невъзможно да живеем живота си. Ето защо истината трябва да се разглежда като най-важната цел, не просто на епистемологията, а на всяка философска дисциплина. В аргумент към настоящата теза представям първо възгледите на песимистите, които твърдят, че истината е недостижима или не можем да сме сигурни в нея. По този начин, те отново я поставят в центъра на теориите си. След това анализирам позицията на оптимистите, според които, истината е постижима, дори и да говорим само за „приблизителна истина“. Анализът демонстрира, че по този начин и те продължават да поставят истината като цел. Следователно, тя е еднакво значима за лагера на песимистите и за този на оптимистите.

В заключение смятам, че най-добрата изследователска стратегия е да се търси подходящата комбинация от възгледите на различните лагери. Например, по отношение на обосноваването – тези на екстерналистите и интерналистите. Всеки път, когато обосноваваме твърдение или правим изследователско проучване, ние продължаваме да използваме и дедукция, и индукция. Трябва обаче да си даваме сметка за слабостите, които крие всеки от тези подходи. За съвременното състояние на епистемологията и способността да потвърждаваме и обосноваваме знанието си,

независимо дали то е резултат от определена научна теория, или е базирано на убеждения и разсъждения, са допринесли както реалистите, така и анти-реалистите. Безспорен е приносът на Хюм, Хемпел, Гудман и Гетие, но не трябва да забравяме и останалите философи, разработвали и развивали полето на епистемологията.

ВТОРА ГЛАВА: ПОЗНАНИЕ И СОЦИАЛНА РЕАЛНОСТ

Тази глава започва с анализ на социологията на познанието, подчертавайки централната ѝ теза за връзката между мислите на човека и социалния контекст, в който тези мисли възникват. Разглежда се теорията за силния ефект, който господстващите идеи имат върху обществото.

В *секция първа* е осъществен исторически преглед на пораждането и развитието на направлението „социология на познанието“, което днес се е обособило като самостоятелно изследователско поле в социологията. Терминът „социология на познанието“ се употребява от 1920-та година, като води началото си от група немско-говорящи социолози, най-известните от които са Макс Шелер и Карл Манхайм. По същото време, френският социолог Емил Дюркем също започва да се занимава интензивно с темата за социалните аспекти на познанието. Според много изследователи, именно техните текстове са спомогнали „социология на познанието“ да се отдели от социологията, като самостоятелно изследователско поле. В средата на ХХ век силната доминация на функционализма се усеща. По това време социологията на познанието остава в периферията на социологията. Тя обаче е преоткрита през 60-те, като добива по-голямо приложение, приближавайки се към всекидневния живот. Пример за това е книгата на П. Бъргър и Т. Лукман – „Социалната конструкция на реалността“. Този труд все още се смята за основен по отношение на онези методи, които се занимават с качествено разбиране на човешкото общество. Допълнение към това са изследванията на Мишел Фуко върху генеалогията на модерността и археологията на знанието, които се смятат за изключително влиятелни. Макар че социология на познанието споделя възгледите и идеите на други течения по отношение на социалната природа на познанието, тя остава отделно, самостоятелно изследователско поле.

В исторически план анализът на социология на познанието започва с политически и социологически дебати, чието начало откриваме още през ХVIII век,

като резултат от труда на Джамбатиста Вико – „Нова наука”. В него авторът посочва, че нашето разбиране и знание за социалната структура е зависимо от идеите и понятията, които употребяваме, и езика, с който си служим. Във втора глава е тематизирано влиянието, което този възглед оказва върху социологията. Следва плавен преход към диалектиката на Хегел и употребата ѝ в политическите теории на Маркс и Енгелс.

В социологията от началото на XX век, главен принос за обособяването на социологията на познанието като изследователско поле имат Емил Дюркем и Марсел Мос. Анализът на възгледите им е последван от обзор на феноменологическата социология на Хусерл, Алфред Шутц и Макс Вебер. Директен принос към съвременната социология на познанието може да бъде открит едва в изследванията на Мишел Фуко, Робърт Мъртън и Стив Фулър. Изложението продължава със социологията на научното познание, където откриваме тезата, че съществува разлика между възприятие и мислене и мисленето оказва влияние върху възприятията ни. Така постепенно се прокарва разликата между социологията на знанието и социална епистемология, като за целта се използва работата на Ф.Шмит. Важността на социалната среда, в която познаващият конструира знанието си, може да се смята за основен принос както към социалната епистемология, така и към епистемологията като цяло. Независимо каква позиция по отношение на познанието ще приемем и какви възгледи ще защитаваме, е редно да отчетем нейния дял.

Следва дискусия за необяснения до този момент произход на социалната епистемология. Изхождам от предположението, че тази дисциплина има нужда от доразработване, като се проведе изследване върху историческия произход и следите на социалната природа на знанието, които могат да бъдат проследени чак до класици на философията като Платон, Бейкън, Лок и Хюм. Въпреки многото разлики помежду им, всички тези автори поддържат тезата, че знанието, или обосноващото убеждение, е резултат от социални фактори. Анализът се спира на единствения пример за подобно историческо изследване, направено от А. Коуди. Неговата основна тема е историята на теоретизирането върху свидетелствата от трето лице във философията. Коуди посочва, че Платон, Аристотел и техните наследници през Средновековието, изключват убежденията, базирани на свидетелства от трето лице, от категорията на познанието. По този начин те разграничават „знание” и „мнение”. След това са описани двете модерни течения от XVII век, които налагат преразглеждането на връзката между

обществото и знанието. Първото от тях се появява под формата на новата наука, базирана на Аристотелизма и картината на физическия свят, продиктувана от здравия разум. Второто идва като следствие от първото, под формата на своеобразно завръщане на разграничението между „знание” и „мнение”. По този начин „бремето” на знанието постепенно се прехвърля върху науката. Съвременните тези и възгледи в социалната епистемология са вдъхновени от идеята, че съществува намеса на социалните интереси в методологията, която използваме, за да припишем истинност на дадено твърдение или емпирична адекватност на определена теза. Дават се примери за това от социология на знанието и феминистката философия.

Основен за социалната епистемология е преходът от силно индивидуалистката ориентация на теорията, към позициониране на знанието в конкретен социално-исторически контекст. Именно тази промяна в подхода превръща епистемологията в социална епистемология. Съпоставени са опитите, да бъдат комбинирани идеята за социална природа на знанието и социология на познанието, с тези, които защитават разликата между двете. Разглеждането продължава с две от основните направления в социалната епистемология, представени чрез трудовете на Ричард Рорти и Мартин Куш. Целта на първото направление е да опровергае тезите на класическата епистемология. За разлика от него, второто залага на съвместната работа между епистемологията и социалната епистемология.

На базата на разгледаното дотук е проведен анализ, който цели да посочи кои са източниците на знанието и обосноваването в обществото. Изясняват се проблемите, които възникнат, когато положим общността като основа на определени познавателни източници като възприятието и интроспекцията. Вследствие на това се отхвърля възможността за колективно възприятие и интроспекция. От друга страна говоренето за колективна памет изглежда оправдано, но за направата на окончателни изводи са необходими повече проучвания по въпроса. Изложена е детайлно една от централните тези на социалната епистемология – културният детерминизъм по отношение на познанието. За тази цел са приведени множество аргументи от областта на психологията и социологията, вариращи от възгледа, че обосноваването на индивидуалното убеждение се случва чрез общността, до тезата на радикалния културен детерминизъм на познанието, където се претендира, че знанието във всяка общност се характеризира с онтологически релативизъм.

Анализира се несъгласието между равнопоставени участници, като се обсъжда идеята за „еднаквата тежест на възгледите”. Възможно е да се заключи, че самото наличие на несъгласие между говорителите необходимо проблематизира някои видове свидетелства. Според Енох, това, че нашата перспектива се формира винаги от първо лице, предизвиква наличието на несъгласие между участващите. От друга страна, според хипотезата на Кели, доминантният тип свидетелство зависи от релативната сила на последното. Ако базисното, първично свидетелство е много слабо, тогава наличието на несъгласие между говорителите демонстрира именно тази слабост и следва да намали увереността ни в съответното твърдение. Кели посочва, че в една асиметрична ситуация, където е видимо непостоянството и небалансираността на свидетелството, изобщо не е възможно да възникне разумно несъгласие между равнопоставени говорители. Човекът, който привежда най-слабото свидетелство от първи ред, следва да преформулира твърдението си, спрямо позицията на онзи, който предлага по-добро свидетелство. Проблемът е, че в практиката ние нямаме достъп до метод, чрез който да измерим „силата на свидетелството”. Кели също не предлага такъв.

Проблемът за „еднаквата тежест на възгледите” и приведените към него контрапримери демонстрират, че е необходимо да валидизираме възможността да бъдат разгледани и двете гледни точки. Изглежда случаят е такъв, че заключението, което другият участник прави на базата на определено свидетелство, е също толкова разумно, колкото собственият ни извод. Разбира се, само защото някой е равнопоставен спрямо нас, и като цяло можем да го смятаме за също толкова разумен и компетентен, това не означава, че във всеки един конкретен случай, неговите заключения изведени от свидетелство ще бъдат толкова разумни, колкото нашите. „Еднаквата тежест” се състои в това, че шансът аргументът на другия, нашият или нито един от двата да е валиден, е равен. Разбира се, колкото повече равнопоставени участници в дискусиата не са съгласни с нас, шансът всички те да са по-малко разумни от нас намалява.

Въпросът за несъгласието между равнопоставени участници е повече от абстрактен проблем, защото разрешаването му би помогнало да отговорим на друг важен въпрос – какво правим когато не сме съгласни с хора, които са експерти, или с хора, които са сравнително невежи в дадена област. Намирането на подходящ отговор би било от голяма помощ при голям брой изследвания, в чийто фокус попадат колективи като журита, електорати, научни и философски общности.

Изложението продължава с детайлно представяне и анализ на възгледи, даващи приоритет на убежденията и познанието, формирани в общността, над индивидуалните такива. Част от тях издигат хипотезата, че индивидуалното познание е изцяло детерминирано от общественото. Обсъжда се тезата на Карп, според която в индивидуалното възприятие сетивата ни се различават в зависимост от културната ни принадлежност. Това му дава основание да говори за различни начини на възприятие, в зависимост от историческия период и съответната култура, в които то се формира. Културният детерминизъм по отношение на възприятието не се изчерпва само с тези две твърдения. Карп смята, че съществува значителна устойчивост, както при културите, обособени в различни исторически епохи, така и при съвременните такива, които съществуват в един и същ темпорален отрязък. Позицията на Карп е подложена на критика, доколкото в нея културите са представени не просто като хомогенни, но и като фиксирани в определен исторически период. Същото се отнася до националните граници на определена държава. Те осигуряват нейната независимост спрямо други държави, подобно на „защитни щитове”. Предотвратявайки евентуалната подвижност на културата, националните граници гарантират продължителното ѝ съществуване, независимо от пробивите в нея. Нарушаването на тези граници, предполага, според мен, също така и обмен на информация и комуникация между двете нации или двете съжителстващи култури.

Да се твърди, че съществуването на културни различия имплицира определени разлики и в убежденията и поведението ни, безспорно е привлекателна позиция. Споразумението обаче свършва до тук, а културният детерминизъм на познанието следва да бъде оспорен.

Изложението продължава с тезите на френския социолог Морис Халбвакс. Анализирани са хипотезата му от 1950-та, че обществото е способно на колективна памет, зависима от рамките, в които всяка от групите в него е разположена. Така, освен за индивидуална памет, вече може да се говори и за групова, като между тях съществува сложна връзка. Тази предпоставка дава основание на Халбвакс за издигането на сериозната претенция, че индивидуалното разбиране за миналото е силно свързано със съзнанието на групата. Адептите на тази теория правят различни допускания по отношение на колективната памет и културния детерминизъм. Една от причините да се търси по-умерена версия на тезата е, че ако разбираме колективната

памет като аналогична на индивидуалната, това предполага, че жителите на дадена държава, или на цял континент, биха имали еднакви намерения и убеждения.

По тази причина разглеждането се насочва към възгледи, лишени от гореспоменатата радикална претенция. Такава е позицията на Фредерик Бартлет. Той смята, че индивидуалната памет е повлияна от социалния контекст, в който функционира, но не можем да говорим за тъждество между двете. Когато индивидът започне да употребява умело даден комплект културни инструменти, у него се формират нови мисловни навици. Този процес обособява паметта на всеки член от колектива.

Анализира се възгледът, че колективната памет може да бъде реконструирана чрез писмеността и наратива на дадена общност. По дефиниция, наративът е винаги наполовина чужд. Той никога не принадлежи само на даден индивид. Наративът създава възможност за преформулиране на миналото, като може да бъде два вида – специфичен и схематичен. Специфичният наратив включва конкретни събития и действащи лица, чиято поява може да бъде съобразена с екзистенциалните измерения на живота на разказвача, или с историческото минало. Обратното важи за схематичния наратив. Той се интересува от общия модел, който може да бъде репликиран в точно копие. В него винаги присъства една главна сюжетна линия, която обаче може да бъде проследена до различни източници, в следствие на което са възможни вариации в описанието на детайлите.

Следва коментар върху тезата на Джеймс Уертк, който, при изследването на колективната памет, разглежда случая с участието на Русия във Втората световна война. Така той прокарва разликата между специфичен и схематичен наратив, влияние на групата и влияние на държавата, в рамките на една и съща култура. Уертк установява, че културата може да бъде манипулирана, посредством създаването на различни наративи. По този начин, на предпочитаните от нас събития може да бъде приписвана позитивна митология, а на тези, които не ни допадат – негативна.

В края на настоящата секция са направени два извода:

- 1) *В много (ако не във всички) твърдения по отношение на културата, значението на самото понятие за култура остава неясно.* Всяко изследване реферира към различен елемент от културата, или към определен образ на културата, като той се възприема като фиксиран, хомогенен и еднакво приложим към всички

членове на дадена общност. Възгледите на всички членове на общността са еднакви до последния детайл, като по този начин бива изведено подобие или синонимия на убежденията и нивото им на разбиране. Културата обаче не може да бъде определяна по този начин. Всички реконструирани дотук, софистицирани позиции не предлагат задълбочено изследване на основния въпрос – какво е културата изобщо и какво е действителното ѝ участие в обществото? Липсва и подробен анализ на това как индивидите създават и обменят убеждения в рамките на дадена култура. Кое е това, което индивидът наследява от културата, в която е роден и как той създава собствена култура, чрез която допринася? Защиатавам тезата, че съществуват културни универсалии, които се изразяват в поведенчески модели, валидни за цялото човечество. Пример за това е езикът. Всички ние общуваме вербално или писмено, като някои от нас могат да правят това дори на пет или шест езика. Голяма част от нас са наследили две или повече култури от родителите си, или от собствените си интереси и преживявания. В много общества едновременно съществуват разнообразни култури и субкултури. Големи или малки групи могат да споделят един и същ език. Възможно е те да харесват една и съща храна, или точно обратното. Човек може да е индиец, без да харесва индийска храна, а, от друга страна, е възможно един англичанин да предпочита индийска кухня. Случаят с музиката е същият. Не е задължително родителите ни да са американци, нито да живеем в Америка, за да харесваме американски джаз от 50-те и 60-те. Дори когато споделяме някои убеждения и идеи с другите, това не означава, че ние ги формулираме по абсолютно същия начин и съобразяваме поведението си с тях до последния детайл.

- 2) *Научните открития по тези проблеми отхвърлят претенцията за детерминизъм и стигат до противоположни изводи.* По-подходящо е да се говори за културно различие при или културни влияния върху индивидите, принадлежащи към определена култура. Това заключение е базирано на резултатите от съвместния научен проект между Станфордския университет, MIT и NYU, където разглеждането на културните различия включва изследвания върху поведението на членовете на дадена общност и ги допълва с невробиологични данни. В него се посочва, че по отношение на визуалния кортекс е несъстоятелно да се говори за културен детерминизъм. Той се смята за непосредствения рецептор на стимули от средата. Следователно, функцията му е

една и съща, независимо къде сме се родили и къде сме израснали. Въпреки това се смята, че културата може да оказва влияние върху нашето поведение и убеждения. Ако не преработва и промисля информацията, получена от средата, индивидът може да приеме обикновени митове и убеждения за *prima facie* истинни. Съдейки по най-старите човешки фосили открити от учени, редно е да бъде посочено, че съзнателната способност на човека, както и други мисловни феномени, водят началото си отпреди 2-6 милиона години¹. Сетивата и способностите ни са еволюирали хиляди години, много преди появата на каквато и да било национална държава, национална идентичност, ранна или модерна култура.

В настоящата секция са изложени и анализирани възгледите на Ричард Карп, Морис Халбвакс, Фредерик Бартлет, Джеймс Уертк, Трей Хедън, Сара Кети, Артър Арън, Хейзъл Маркъс и Джон Габриели. Засегнати са и други проблеми от полето на социалната и културната епистемология. Между тях са: въпросът за социалното свидетелство и колективните агенти, проблемите свързани с груповото обосноваване, социалните културни системи, демокрацията, несъгласието между равнопоставени участници, експертното свидетелство и авторитетът като източник на знание. Представени са някои тези от херменевтиката, сред които тези на Гадамер и Рикъор. Разгледана е теорията на Миранда Фрикър за епистемичната несправедливост, според която социалните предразсъдъци ограничават познанието. Самото наличие на предразсъдъци в общността води до епистемична несправедливост, изразяваща се в това, че свидетелства, предоставени от определени говорители, се смятат за по-малко надеждни. Херменевтиката на несправедливостта се реализира, когато субектът на познание не е способен да артикулира елементи от собствения си социален опит, както пред другите, така и пред самия себе си. Това от своя страна се дължи на липсата на колективни източници за интерпретация, необходими за изразяването на една значителна част от опита в определения социален контекст. Разгледан е и въпросът за мълчанието като вид подкрепа на обосновано убеждение. При анализирането на всички тези проблеми са използвани и текстове на: М. Гилбърт, Ф. Шмит, Р. Халки, Дж. С. Мил, Р. Инт Велд, Аристотел, К. Томас, А. Голдман, М. Фрикър, Х.-Г. Гадамер, П. Рикъор, С. Голдбърг, Т. Кели, Д. Енох и Р. Фюмъртън.

¹ Част от тях се намират в отдел в Лондонския музей за естествена история.

Заключение към втора глава: Във втора глава са представени основите на социалната епистемология. В началото ѝ са изложени теории от други дисциплини, които имат директен принос към епистемологията и социалната епистемология. Във втората секция се обсъжда социалния произход на познанието, както и други проблеми и теми от социалната и културната епистемология.

Всички аргументи и дискусии, които са анализирани в настоящата глава, показват, че знанието притежава социални и културни измерения. Дюркем, Хегел, Маркс, Фуко и много от представителите на феноменологичната социология подчертават нуждата от различен фокус на изследването. Считам, че всички те имат огромен принос за появата на социалната епистемология и нейната нова изходна точка на изследване – обществото и социалната ситуираност на индивида.

В дисертацията си демонстрирам, че социалната епистемология не се появява просто като реакция на класическата, а има по-дълбока основа. Действително, в нея присъства остра критика към традиционната епистемология, по отношение на концентрацията ѝ единствено върху индивидуалните познавателни агенти. Подобно разглеждане е недостатъчно и неадекватно, доколкото не е в състояние да се справи с обширно изложените от социология на познанието проблеми. Именно тези неразрешими от традиционната епистемология казуси привличат вниманието на социалната епистемология. Въпреки сходството ѝ със социология на познанието, намиращо израз в темата за социалното продуциране на знание, социалната епистемология остава отделно изследователско поле. Социалната епистемология се занимава с концептуалната и нормативна значимост на социалните отношения, обществените роли и интереси и влиянието на институциите върху познанието. За разлика от нея, социологията на познанието е емпирична дисциплина.

Социалната епистемология е изградена от изключително съвременен набор въпроси, касаещи обществото и социалната ситуираност на индивида, от което можем да заключим, че тя не е завършена дисциплина. В сравнение с дълбоките основи на класическата епистемология, прокарани от мисълта през хилядолетията, социалната епистемология все още търси своята опорна точка. Това налага нуждата множество изследователи и учени да подчертаят недостатъците ѝ и да отговорят на важния въпрос: как функционира обществото? Евентуалният отговор на този въпрос очертава трите значими насоки за работа пред социалната епистемология:

1. Да се анализира ефектът, който обществото оказва върху индивидуалното познание.
2. Да се изследва влиянието на обществото върху производството на знание изобщо – индивидуално и социално.
3. Да се разгледат проблемите, привнесени от въвеждането на новия социалния фактор по отношение на източниците на познание (и по-конкретно - възприятието, интроспекцията и паметта).

Някои източници на познание, като свидетелството от трето лице, имат дълга история в рамките на класическата (индивидуалистка) епистемология. По отношение на тях социалната епистемология предлага един нов прочит, който ги допълва с темите за несъгласието между равнопоставени говорители, колективните агенти и колективното обосноваване, връзката между свидетелство и авторитет, колективната памет, епистемичната несправедливост и херменевтиката на несправедливостта.

ТРЕТА ГЛАВА: СОЦИАЛНИ И КУЛТУРНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПОЗНАНИЕТО

В *секция първа*, „Общество и социална реалност“, е проведен подробен анализ на позициите на мултикултурализма, интеркултурализма и постмодернизма. Терминът „мултикултурализъм“ представлява възглед, насърчаващ институционализацията на общности, състоящи се от множество култури. Проблемът е, че отсъства ясно определение на понятието за култура. Употребите му препращат към множество значения и възможни интерпретации. В даден контекст културата може да има повече компоненти, а в друг – по-малко. Така например, „култура“ може да значи демографския строеж на определено място – квартал, град, нация; или да включва различни организации, училища и бизнес предприятия. Също така, „култура“ може да реферира към индивидуалните убеждения, връзката между история и традиция, познанието, езика, храната, музиката, изкуството и така нататък. Въпреки всичко това, в основата на говоренето за култура, сякаш винаги се предпоставя, че тя е нещо определено, фиксирано във времето и пространството, което потвърждава изводите от втора глава и създава множество трудности за анализа.

Следва разглеждане на ролята на социалната реалност в политиката на идентичността, политиката на различието и политиката на признаването. Представени са основите на интеркултурализма, като се определя разликата между него и

мултикултурализма. Посочва се, че в основата на идеята на Тейлър за признаване на другите култури, стои метафората от Хегеловата „Феноменология на духа” за господаря и роба. По този начин, културата и езика са анализирани чрез възгледите на комунитаризма, чийто представители смятат, че различните езици и културни идентичности са равни по стойност, нередуцируеми социални блага. Като представител на това философско течение, Тейлър издига тезата, че човек определя самия себе си чрез връзката си с другите хора и чрез начина, по който обществото го възприема. Можем да заключим, че в основата на аргумента в полза на мултикултурализма, стои именно комунитаристката критика към либерализма. Либералите настояват, че човек трябва да бъде свободен да избира своята представа за добър живот и да я преследва. По този начин, те придават първостепенна важност на индивидуалните права и свободи за сметка на колективното съществуване и общото благо. За разлика от тях комунитаристите, както показва и името им, се противопоставят на идеята за приоритет на индивида над общността, отхвърляйки тезата, че ценността на социалните блага може да бъде редуцирана до приноса им към индивидуалното съществуване. Така социалната онтология на либералите се превръща в основна мишена на критиката на комунитаристите.

Преминава се към реконструкция на постмодернизма и по-точно на мултикултурализма и релативността на истината и знанието. На критика е подложен релативизмът на Жан-Франсоа Лиотар. Проблем представлява главно тезата му, че участниците в езиковите игри са локални участници, между които съществува конвенция по отношение на правилата. На това допускане се изграждат и основите на релативизма и се обявява война на тоталността. В последствие, един от водещите автори в постмодернизма и постструктурализма – Фуко – подчертава неадекватността на метанаратива. Според него е необходимо да се изследват спецификите на властта и отношението ѝ към познанието и езиковия дискурс. Той отхвърля разума с твърдението, че това е фикция. Допускането, че настоящето е само локализирана версия на реалността, която обаче се представя като универсална и фиксирана форма на един дълъг исторически процес, дава основание на Фуко да смята, че истината може да бъде само частична. Така „дискурсът” се явява централното понятие на философската му система, обозначаващо историческата, социалната и институционалната специфика на дадена структура от твърдения. За „убеждения” можем да говорим единствено в

случаите, в които се оспорват определени значения и се определят властовите отношения.

Следва реконструкция и анализ на предизвикателствата на Голдман към постмодернизма. Най-значимо за настоящата дисертация се оказва оспорването на постмодернистката защита на мултикултурализма. Оспорвайки твърдението на постмодернистите, че незападните култури нямат понятие за необходима истина в епистемологиите си, Голдман настоява, че истината е цел на човечеството отвъд всяка история и култура. В допълнение той изтъква, че отделните култури без съмнение са се различавали по отношение на най-добрите методи за постигане на истината, както на Изток, така и на Запад. Тези разлики в убежденията по отношение на истината не имплицират, че Западът се е отказал от нея, а същото важи и за незападните култури. Съществуването на различни понятия за истина не означава, че отхвърляме истината като цел. Ето защо не можем да смятаме за форма на западен империализъм поддържането на концепцията, че образованието е начинание, произвеждащо знание, нито пък идеята, че притежанието на истината ни дава чувство за познание. Редно е да се отбележи, че в по-ранните си творби, Голдман е одобрявал традиционната епистемология и в тях не присъстват никакви възражения срещу нея. В късните си трудове обаче, той настоява, че индивидуалистката епистемология има нужда от социален корелат.

В края на секцията е представена и феминистката критика на епистемологията. Обсъждат се предизвикателствата, които феминизмът поставя пред едно от безспорните допускания във философията – че знанието няма пол и полът на познаващия не би трябвало да има значение за никое философско изследване на знанието.

В тази секция също са анализирани възгледите на влиятелни философи като Чарлс Тейлър, Жан-Франсоа Лиотар, Мишел Фуко, Алвин Голдман, Харви Сиджел, С. Хардинг, Харауей, Алесандра Танесини, Дженавийв Лойд, М. Джагър, Хелън Лонджино, Лориан Коуд, Миранда Фрикър, Сабрина Ловибонд, Георг Лукач и Лудвиг Витгенщайн.

В *секция втора*, „Език и социална реалност”, са подложени на анализ две коренно различни онтологии. Първата принадлежи на Джон Сърл и е описана в труда му „Направата на социалния свят” като „социална онтология“. В нея са изложени, в думите на автора, „структурата на човешката цивилизация” и начина на „конструиране

на социалната реалност“. В онтологията на Сърл, езикът играе централна роля за създаването и поддържането на обществото и институциите. Въвежда се парадоксът на обуславянето на фактуалното, обективно знание за реалността, от субективното познание. Като отхвърля съществуването на различни от нашия ментални, физически или социални възможни светове, Сърл се съсредоточава върху това как говорим за единствената реалност – тази, в която създаваме заобикалящия ни социален свят.

Онтологията на Джон Сърл дава представа за начина, по който обществото се управлява чрез институциите и езика, ключов за създаването и поддържането им. Безспорно, проектът на Сърл е иновация в социалната или, както той я нарича, обществената епистемология. Ние обаче се нуждаем от повече детайли за това как работи системата на убежденията в обществото, къде знанието на групата среща индивидуалното познание, как се осъществява взаимодействие между двете и, накрая, как следва да бъдат обосновани убежденията в обществото.

Другата онтология, която е подробно анализирана в настоящата секция, се основава на тезата на Куайн за *неопределеност на превода*, претендираща за социална и лингвистична неопределеност. Редно е да се каже, че твърдението му не се отнася към превод от един език на друг, нито претендира за неопределеност на две различни култури. То засяга единствено теория на значението и радикално отхвърля евентуалната си алтернатива чрез твърдението, че езиковото значение е неопределимо дори между двама индивиди от едно и също общество, с еднаква културна принадлежност и дори между такива, родени в едно и също семейство.

Един от изводите ми е, че социалната епистемология далеч не е добре установена. В нея следва тепърва да бъдат изяснени много понятия, термини и концепции. Това до голяма степен се дължи на новите ѝ изследователски интереси като културата, социалното обосноваване, връзката между индивида и обществото и ролята на колективните източници по отношение на познанието и истината. Да вземем например стандартната употреба на думата „култура“. Тя сякаш предполага една фиксирана система от убеждения, която се намира навсякъде около индивида. От това следва, че по отношение на дадена култура, всеки индивид и всяко общество трябва да се съгласи с цялото съдържание и възможните импликации на всички убеждения, норми и остатъци от традицията, както и с предполагаемото единство на наличните в нея културните ценности. Ето защо смятам, че едно изясняване на понятието за

култура, ролята ѝ в обществото и импликациите ѝ върху индивида, е от първостепенна важност.

Ако гледаме на обществото като на околна среда за индивидите и общностите, които те формират, тогава тяхната култура би имала централна роля за изследванията на социалната природа на знанието. Пред бъдещите разработки се открива възможността да разгледат културата още по-детайлно, независимо дали тя е локална, автентична, малцинствена или смесена. Също така, струва си да бъдат подложени на изследване универсалните форми на културата. Отвъд всичко, споменато до тук, има и други теми, които се нуждаят от доразработване и допълнителни проучвания. Сред тях са тези, свързани с ролята на езика в обществото; участието на авторитета при добиването на знание, ролята на демокрацията по отношение на връзките между познавателните субекти и разглеждането на отношението между общество и власт. Повечето (ако не всички) разработки върху демокрацията остават в рамките на политическата философия. Считаю, че отсъствието на тази тема в социалната епистемология следва да бъде коригирано.

Един от приносите на дисертацията ми се състои в предложенията и критиките по отношение на бъдещи изследвания в полето на социалната епистемология. Освен с политическата философия, смятам, че тя трябва да бъде обвързана и с теми от други изследователски полета като философия на езика и по-конкретно – различните теории за значението. Ако предпоставката, че индивидите получават познанието си от обществото е правилна, то трансферът на знание се осъществява основно посредством езика. По тази причина анализът на езика има сериозно значение за социалната епистемология. Така например, в случая с тезата за неопределеността на превода, въведена от Куайн, се оказва, че концепцията разделя обществото, доколкото значението между два индивида или две общности остава неопределено. Макар че приемам, че различните индивиди имат различни преживявания, в крайна сметка отхвърлям неопределеността на значението.

В дискутираните до тук теми използвам и трудовете на Джон Сърл, Дж. Остин, Д. Рубен, Мартин Дейвис, Пиер Дюем, Кристофър Хоукуай, Доналд Дейвидсън, Дорит Бар-Он и Чарлс Пърс.

Заключение към трета глава: В последната глава разглеждам такъв тип аргументи, които могат да ни насочат към две различни направления. Първото може да

се определи като *разделително*, защото изгражда представата, че обитаваме различни светове. Второто може да се смята за *обединително*, доколкото подчертава универсалната важност на обществото и културата.

Всички аргументи в полза на мултикултурализма и интеркултурализма са базирани на предпоставката за непроблематично понятие за култура. Тя се разбира като споделяна от всички “по равно” във всяка общност. Разликата между двете позиции е, че мултикултурализмът се основава на представителството на различни култури, а интеркултурализмът – на взаимодействията между представителите им. Не става ясно обаче какво е култура, нито как индивидуалните убеждения и знания се превръщат в такава. Също така не е ясно каква функция има културата по отношение на тези индивидуални убеждения, на формирането на знание и на обосноваването му.

Фуко и множеството му последователи в постмодернизма и постструктурализма разкриват неприложимостта на културните наративи – метанаративите. Критиката засяга приложението на власт и контрол чрез писмеността, професионалните институции и дисциплинарните политики. Необходимо е да се изследва какво е отношението на този процес към знанието и езика. В постмодернизма превъзходството на една култура и епистемологията на Просвещението се смятат за културен империализъм. Тази позиция обаче е противоречива, поради несъвместимостта на идеята за уважение на останалите култури с релативизма. Освен това, тезата на постмодернистите е, че въвеждането на стандарти за истина, разум и обосноваване ги превръща в инструментариум за власт и репресия, с който си служат империалистите. Желанието за знание и нуждата от информация обаче са присъщи на всеки, във всяко общество и култура.

Търсенето на истината винаги има социален аспект. Допускането за социалната природа на познанието прокарва път за някои радикални възгледи, отдаващи първостепенна важност на обществото спрямо индивидуалните убеждения и познание. Тези възгледи варират помежду си, но всички те стъпват на спорната предпоставка, че индивидуалното познание е социално. Преувеличаването на ролята на обществото води до социален или културен детерминизъм по отношение на индивидуалното познание. Съществуват и съвременни подходи, които се отказват от познавателния детерминизъм. Например, възгледът за *умереното първенство на общността* предполага, че даден индивид знае, че p , ако убеждението, че p се съгласува с утвърдените от обществото правила. Близък до него е и възгледът за *мулти-перспективност на знанието*, който

приема, че индивидът знае, че p , само ако убеждението, че p , издържа на критика от всички значими за обществото перспективи.

Феминистите, които не са постмодернисти, както и Голдман, оспорват позициите на постмодернизма. Голдман подчертава, че ако истината се използва като инструмент за надмощие и власт, това не означава, че тя не съществува. Според него трябва да изследваме природата на истината от гледната точка на социалното познание и социалните взаимодействия с други агенти при формирането на индивидуалните убеждения.

Феминистката критика се базира на изследвания върху едни и същи култури, като показва как е възможно познанието да бъде конструирано от властта и авторитета. Това важи както за работническата класа, така и за жените. Демократичният плурализъм на Лонджино в епистемологията разглежда обективността във всяко общество като основана на демократична дискусия. Можем да приложим същия подход между културите, като разглеждаме производството на знание като социално начинание от изключителна важност.

Сърл се отказва от постулирането на възможни светове и смята, че вместо това ние трябва да обясним как човешката социална, институционална реалност се вмести в една единствена реалност. Той обяснява как са създадени институциите и как се поддържат, като разглежда националната държава във всичките ѝ форми и подструктури. Анализът включва парите, корпорациите, партиите, клубовете и т.н., които се разглеждат в един порядък с „природни“ явления като силата на гравитацията. Всичко това е част от света, в който живеем. За Сърл езикът се формира както биологично, така и социално, но езикът на свой ред изгражда социалната реалност, защото сам по себе си не е създаден чрез декларация. Нелингвистичните социални факти се нуждаят от институционални факти и от езикови интерпретации. Самият език обаче не се нуждае от всичко това.

Съществуват независими от наблюдателя събития. Свойствата на реалността съществуват независимо от нас; такива са, например, електроните, масата, гравитацията, Слънчевата система. Има и релативни спрямо наблюдателя факти – доларите, правителствата и т.н.. Тяхното съществуване зависи от нас; ние им придаваме власт посредством колективната си интенционалност. Според тезата на Сърл всички институционални факти са създадени и управлявани чрез езика.

Споделям този възглед и смятам, че езикът трябва да играе централна роля в социалната епистемология и в опита ни да добием разбиране по отношение на обществото. Смятам, че тезата на Куайн е релевантна за настоящата дискусия, но нейната претенция за неопределеност е неоснователна. Можем да приемем *недоопределеността* на теорията от свидетелства (НТС) по отношение на значението, но не и *неопределеността* между различни езици, нации, социални групи и индивиди. Куайн променя стандартния вид на аргумента НТС в сравнение с това, което Дюем твърди за възгледа на Куайн/Пърс по отношение на верификацията на значението. Целта му е да използва НТС, за да изведе цялостна неопределеност. Когато обаче приложим стандартната форма на НТС аргумента, стигаме единствено до недоопределеността на теорията от свидетелствата и това се отнася до всяка една философия, включително философия на езика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Скромната цел на настоящата дисертация е да даде социална и културна перспектива за включването на езика и културата в рамките на социалната епистемология. Мотивът за това е, че дори при социалната епистемология, знанието остава централен проблем, а истината – неотменимо изискване за знание. Епистемологията се възприема вече като изследване на знанието, позиционирано в контекста на обществото. С оглед на това ние можем да разграничаваме изследванията в областта на социалната епистемология от тези в класическата. Ето защо в социалната епистемология ние приемаме, че знанието на отделния индивид и знанието на общността следва да бъдат обосновани и анализирани в един социален контекст. Индивидите и общностите живеят в общество, като всички те са носители на чертите на дадена култура, или смесица от култури, изграждаща техните убеждения, навици, поведение и ценности. Това включва скептицизма, критиката и отхвърлянето на собствената им „оригинална” култура, както и приемането на доминиращата култура. Как функционират тези обществени процеси е тема, която изисква допълнително разработване в бъдещи изследвания.

Също така, определям езика като „лепилото”, което свързва индивидите и обществото в една цялост. Това прави езика един от универсалните белези на културата. Той се среща във всяка култура, във вербалната му употреба и писмената му форма, които са в основата на всяка комуникация. Чрез тях се осъществява обмяната на идеи, убеждения, съмнения, предпочитания и неприязън, спогодби и неразбирателства.

Чрез езика хората споделят своя опит и разбирания и, по-важното, обменят знание, създават институции и ги поддържат благодарение на съществуващите езикови практики. Всичко това може да се смята за съдържание на дадена култура.

В дисертацията са използвани разнообразни изследвания от полето на епистемологията, които разглеждат както социалната, така и индивидуалната природа на знанието. Разгледани са както теории, които могат да бъдат причислени към реализма, така и такива с антиреалистски характер. Присъстват също някои постмодернистски и феминистки възгледи с критическа насоченост. В последствие е осъществена реконструкция и обсъждане на твърдения относно първичната роля на културата върху индивида и социалното познание. Като допълнение към това са съпоставени социалната онтология на Сърл и контрастиращата на нея теза на Куайн за онтологическата неопределеност. Докато Сърл изгражда един позитивен възглед за обществото, който поставя езика като социална основа, Куайн се отказва от такава основа и представя общуването, между които и да било двама говорители, в което и да било общество, като неопределено.

Тезата на Куайн изглежда несъстоятелна, защото е некохерентна. Проблемът възниква, защото Куайн защитава научния реализъм срещу аргумента за неопределеност на теорията от свидетелства (НТС), докато самият той използва една от формулировките му като предпоставка в аргументацията на тезата за неопределеност на значението. Куайн прави това като преформулира НТС в съответствие с позицията Дюем/Пърс за верификация на значението. Така той „вгражда“ неопределеността в новата формулировка на НТС. Накратко, Куайн се проваля в опита си да извлече заключението за неопределеност от предпоставката за НТС, доколкото самата НТС утвърждава неопределеност.

Установих, че тезата за културата като детерминанта на знанието и тезата за неопределеността на езика са неоснователни, докато други критически възгледи като феминистката критика определят значимите различия за всяко общество. Проектът на Сърл за социална онтология може да бъде доразвит, така че да бъде пригоден към въпроси и проблеми, повдигнати от колективното обосноваване; например, дали индивидуалните убеждения и знания се трансформират в общностни, или обратно?

Проучвайки голям брой текстове посветени на културата и знанието, установих, че понятието за култура е неясно и притежава разнообразни употреби. Затова то се нуждае от разясняване и далеч по-точно определение. Едва тогава то може да бъде

включено ефективно в изследванията на социалната епистемология. Самата социална епистемология се появява като направление в епистемологията, което се занимава с „търсачество на истината”. Последното при всички случаи е обвързано с обществото, независимо дали пряко или непряко. Възгледът за социалната природа на знанието обаче прокарва път за някои радикални възгледи, които отдават първостепенна важност на общността, стигайки до културен детерминизъм по отношение на индивидуалните убеждения и знания. Общото между радикалните възгледи е, че, от една страна, използват изключително неясно понятие за култура, а от друга – че разчитат на предпоставката, че знанието на индивида е по същество социално. В по-умерените подходи се отхвърля идеята за културен детерминизъм на знанието.

Мултикултурализмът и интеркултурализмът използват понятието за култура в смисъл на фиксирано множество от убеждения, които обграждат индивида. От тази гледна точка, за култура можем да говорим само в случаите, в които съществува конвенция, поддържана от всички членове на съответната общност, по отношение на съдържанието и съответните импликации на всички убеждения, норми и остатъци от традицията, както и по отношение на предполагаемото единство на наличните в нея културни ценности. Толерантността и интеракцията между културите са добри практики, но тяхното утвърждаване губи убедителност поради липсата на разбиране за това какво е култура и какво не е култура.

Самата социална епистемология е ново направление и все още полага своите основи. Ето защо тя е наситена с пропуски, но, от друга страна, именно това създава хоризонт за нови изследвания. Например, тепърва следва да се изяснят проблеми като:

- Може ли да бъде формулирано прецизно значение на понятието за култура?
- Каква е ролята на културата в обществото и какво имплицира тя по отношение на индивидите в него?

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. За пръв път в настоящата дисертация възгледите на Джон Сърл по отношение на обществото са анализирани от гледна точка на тяхната релевантност към социалната епистемология. Заключение от анализа е, че има един решаващ социален фактор за колективното производство и придобиване на знание, и това е езикът. Въпреки лингвистичния фундационизъм на Сърл, важна роля за развитието на социалната епистемология играе идентифицирането на езика като основен конститутивен компонент на социалните форми на знанието.

2. Дисертацията предлага иновативен анализ на тезата на Куайн за *неопределеност на превода*, с оглед на нейната значимост за социалната епистемология. Макар че въпросната теза не се приема напълно, фактът, че поставя индивидуалния опит в центъра на познанието, служи като пример за подчертаване на значимостта на индивидуалността в полето на социалната епистемология. Подобен подход, доколкото ми е известно, не е използван преди. Като използвам аргумента на Куайн, без да се обвързвам с утвърждаването на неопределеност, запазвам важната роля на индивидуалността за социалната епистемология. Този извод е свързан с разгорещената дискусия дали трябва да се откажем окончателно от индивидуалността в рамките на социалната епистемология.

3. Посочено е значението на *културата* (и плуралистично разбиране на последната) за социалната епистемология. В социалната епистемология знанието на индивида и колективното знание на общността се обосновават и анализират в социален контекст. Тези индивиди и общности оформят убежденията, навиците, поведението и ценностите си с оглед на характеристиките на различни културни идентичности. Подробностите на това взаимодействие следва да бъдат значима част от изследователското поле на социалната епистемология и от въпроса за придобиването на знание.

4. Липсата на дискусия върху значимостта на *демократията* в социалната епистемология е поне частично преодоляна. Изтъквам, че всички анализи на демокрацията спадат към политическата философия, докато в областта на социалната епистемология не са приложени такива. Нужно е да се установи каква е връзката между демокрацията и придобиването на знание, а също така и как липсата на демокрация възпрепятства това придобиване. Така се подчертава необходимостта епистемологията

да отиде отвъд дискусията на демокрацията единствено във връзка с вземането на решения.

5. Подчертава се нуждата от интегриране на други философски дисциплини и някои социални науки, като психологията и социологията, в рамките на социалната епистемология. Поради значимостта на езика и културата за социалната епистемология, други дисциплини, които вече имат изследователски активи в тези два аспекта, са релевантни за нея.

6. Посочва се липсата на яснота по отношение на понятието за култура и употребата му. При проучване на текстове върху културата, установих, че употребата на тази дума е неясна. Във всеки от изследваните текстове думата реферира към части от това какво е и не е култура, като накрая произволният сбор на тези части се представя като „култура”. По този начин значението на думата по-скоро е идентично с предположенията на даден автор.

7. Извършен е анализ на тенденцията за *културен детерминизъм*, налична в дисциплини извън философията, като е демонстрирано силното влияние на тезата за превъзходството на общността над индивида при придобиването на знание. За пръв път е разгледана значимостта на въпросната теза в социалната епистемология с оглед на темата за познанието на общността и влиянието му върху индивидуалното познание.

8. Анализирани са значимостта на *мултикултурализма* и *интеркултурализма* за социалната епистемология. Мултикултурализмът е представен като възглед, насърчаващ институционализацията на общности, които са изградени от множество култури. За разлика от него, интеркултурализмът предполага представителство на различни култури в една и съща общност. И двата възгледа са важни за разглеждането на функцията на културата в общността. Те са от значение и за това как социалното знание влияе на индивидите.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Anderson, Elizabeth. "Feminist epistemology: An interpretation and a defence." *Hypatia*, 10, no. 3 (1995): 50-84.

Aristotle. *Politics*, III, 11, 1281a41–1281b. Translated by C.D.C. Reeve. Hackett, 1998.

Aristotle. *Metaphysics*, Vol 8. Translated by W D Ross. Clarendon Press, 1994.

Audi, Robert. *Rationality of Religious Commitment*. Oxford University Press, 2011.

Austin, John L. *How to Do Things with Words*. Harvard University Press, 1962.

Bar-On, Dorit. "Semantic indeterminacy and scientific underdetermination." *Pacific Philosophical Quarterly*, 67, no.4 (1986): 245

Bartlett, Frederic C. "An experimental study of some problems of perceiving and imaging." *British Journal of Psychology 1904-1920*, 8, no. 2 (1916): 222-266.

Berger Peter L. and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality*. Penguin, 1967.

Black, Tim. "Model and Anti-Luck Epistemology." In *Perceptual Knowledge* edited by Jonathan Dancy. Oxford University Press, 1988.

Alfred Jules Ayer, "The Problem of Knowledge", Published by Harmondsworth. 1956.

Bonjour, Laurence. "Against naturalized epistemology." *Midwest Studies in Philosophy*, 19, no. 1 (1994): 283-300.

Boorse, Christopher. "The origins of the indeterminacy thesis." *The Journal of Philosophy*, 72, no. 13 (1976): 369-387.

Boyd, Richard. "Observations, Explanatory Power and Simplicity: Toward a Non-Humean Account." In *The Philosophy of Science* edited by Richard Boyd, Philip Gasper and John D. Trout. MIT Press, 1991.

Boyd, Richard. "Realism, Approximate Truth and Philosophical Method." In *The Philosophy of Science*, edited by David Papineau. Oxford University Press, 1997.

Bromwich, David and George Kateb. *On Liberty: John Stuart Mill*. Yale University Press, 2003.

Carp, Richard M. "Perception and material culture: historical and cross-cultural perspectives." *Historical Reflections/Réflexions Historiques*, 23, no. 3 (1997): 269-300.

Chisholm, Roderick M. *Theory of Knowledge*. Prentice-Hall, 1966.

- Coady, C.A.J. *Testimony: A Philosophical Study*. Clarendon Press, 1992.
- Code, Lorraine. *Epistemic Responsibility*. Brown University Press, 1987.
- Dancy, Jonathon. *An Introduction to Contemporary Epistemology*. Blackwell Publishers, 1985.
- Dancy, Jonathan (ed.) *Perceptual Knowledge*. Oxford University Press, 1988.
- Dancy, Jonathan and Ernest Sosa (eds). *Blackwell Companions to Philosophy: Epistemology*. 2nd ed. Blackwell Publishing, 2010.
- Davidson, Donald. "The Inscrutability of Reference." *Southwestern Journal of Philosophy*, 10, no. 2, (1979).
- Davies, Martin. "Philosophy of language." In *The Blackwell Companion to Philosophy*, edited by N. Bunnin and E. Tsui-James, 2nd ed. Wiley, 2003.
- Dawkins, Richard. *The God Delusion*. Black Swan, 2007.
- Duhem, Pierre. *The Aim and Structure of Physical Theory*. Princeton University Press, 1991.
- Durkheim, Emile. *The Elementary Forms of Religious Life*. Oxford World Classic, 1912.
- Durkheim, Emile and Marcel Mauss. *Primitive Classification*. Translated and edited by Rodney Needham. Cohen & West, 1963.
- Enoch, David. "Not just a truthometer: Taking oneself seriously (but not too seriously) in cases of peer disagreement." *Mind*, 119 (476) (2010): 953-997.
- Flax, Jane. "Postmodernism and gender relations in feminist theory." In *Feminism - Postmodernism*, edited by L.J Nicholson. Routledge, 1990.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Translated by Alan Sheridan. Vintage, 1977.
- Foucault, Michel. *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. Vintage, 1988.
- Foucault, Michel. *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Translated by C. Gordon. Harvester Press, 1980.
- Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge and Discourse on Language*. Translated by Alan Sheridan. Tavistock Publications, 1972.

- Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press, 2007.
- Fricker, Miranda. "Feminism in Epistemology: Pluralism without postmodernism." In *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*, edited by M. Fricker & J Hornsby. Cambridge University Press, 2000.
- Fuller, Steve. *Dissent Over Descent: Intelligent Design's Challenge to Darwinism*. Hardcover, 2008.
- Fumerton, Richard. "The internalism/externalism controversy." *Philosophical Perspectives*, 2 (1988): 443-459.
- Fumerton, Richard. "You Can't Trust a Philosopher." In *Disagreement*, edited by Richard Feldman and Ted A. Warfield. Oxford University Press, 2010.
- Gadamer, Hans-Georg. *Philosophical Hermeneutic*. Translated by David E. Linge. University of California Press, 1977
- Gadamer, Hans-Georg. *Truth and Method*. 2nd revised ed, Translation by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. Continuum, 2006.
- Gettier, Edmund L. "Is justified true belief knowledge?" *Analysis*, 23, no. 6 (1963): 121-123.
- Gilbert, Margaret. "Remarks on Collective Belief." In *Socializing Epistemology: The Social Dimensions of Knowledge*, edited by Frederick Schmitt. Rowman & Littlefield, 1994.
- Goldberg, Sandford. "If that were true I would have heard about it by now." In *The Oxford handbook of social epistemology*. Oxford University Press, 2011.
- Goldman, Alvin. *Epistemology and Cognition*. Harvard University Press, 1986.
- Goldman, Alvin. "Epistemology and Postmodern Resistance". In *Knowledge in a social world* by Alvin Goldman. Oxford University Press, 1999
- Goldman, Alvin. *Knowledge in a Social World*. Oxford University Press, 1999.
- Goldman, Alvin. *Liasions: Philosophy Meets the Cognitive and Social Sciences*. MIT Press, 1992.
- Goodman, Nelson. *Fact, Fiction and Forecast*. 4th edition. Forwarded by Hilary Putnam. Harvard University Press, 1983 (original 1954).

Grayling, Anthony C. (ed). *Philosophy: a guide through the subject*. Oxford University Press, 1995.

Greco, John, and John Turri. *Virtue epistemology: Contemporary Readings*. MIT Press, 2012.

Grimm, Stephan R. "Understanding as Knowledge of Causes." In *Virtue Scientia*, edited by A. Fairweather. Springer, 2014.

Hacking, Ian. "Review symposium on John R. Searle" *History of the Human Sciences*, 10, no. 4 (1997): 83-92.

Halbwaches, Maurice. *On Collective Memory*. Translated by Lewis A. Coser. Chicago University Press, 1992.

Hakli, Raul. *Collective epistemology*, Vol. 20, edited by Hans Bernhard Schmid, Daniel Sirtes and Marcel Weber. Walter de Gruyter, 2011.

Haraway, D. "Situated Knowledge: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." In *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Free Association Books, 1991

Harding, Sandra, and Merrill B. Hintikka. *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*. Reidal, 1983.

Harding, Sarah G. *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, 1986.

Harding, Sarah G. *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Cornell University Press, 1991.

Harvey, Siegel. *Rationality Redeemed? Further Dialogues on an Educational Ideal*. Routledge, 1997.

Hedden, Trey, Sarah Ketay, Arthur Aron, Hazel Rose Markus, and John DE Gabrieli. "Cultural influences on neural substrates of attentional control." *Psychological science*, 19, no. 1 (2008): 12-17.

Hemple, Carl. *Aspects of Scientific Explanation*. The Free Press, 1965.

Hookway, Christopher. *Quine: Language, Experience, and Reality*. Vol. 2. Stanford University Press, 1988.

Hume, David. *An Enquiry into Human Understanding: and other essays*. Dover philosophical classic: 2004 (original in 1748).

Jagger A. M. "Love and Knowledge: Emotion in feminist Epistemology." In *Women, Knowledge and Reality: Explorations in Feminist Philosophy* edited by A. Garry and M. Pearsall. Routledge, 2001.

Kelly, Thomas. "Peer disagreement and higher order evidence." In *Social epistemology: essential readings*, edited by Alvin Goldman and Dennis Whitcomb. Oxford University Press, 2011.

Kelly, Thomas. "The epistemic significance of disagreement." *Oxford Studies in Epistemology*, vol 1, edited by T. Gendler and J. Hawthorne. Oxford University Press, 2005.

Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolution*. 2nd ed. University of Chicago Press, 1970.

Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolution: 50th Anniversary Edition*. With an introductory essay by Ian Hacking. University of Chicago Press, 2012.

Kusch, Martin. "Social epistemology." In *The Routledge Companion to Epistemology*, edited by Sven Bernecker and Duncan Pritchard. Routledge, 2011.

Lewis, D. "Causal explanation." In *Philosophical Papers*, 2, (1986): 214-40.

Lewis, D. *Counterfactuals*, Harvard University Press, 1973, revised print by Blackwell publisher 1986.

Lipton, P. *Inference to the Best Explanation*. Routledge, 2004.

Lloyd, Genevieve. *The Man of Reason: "male" and "female" in western philosophy*. University of Minnesota Press, 1984.

Longino, Helen. "Subjects, Power and Knowledge: Description and Prescription." In *Feminist Philosophies of Science in Feminist Epistemologies*, edited by Linda Alcoff. Routledge, 1993

Longino, Helen. "The Fate of Knowledge in Social Theories of Science." In *Socializing Epistemology*, edited by Frederic Schmitt. Rowman & Littlefield, 1994.

Longino, Helen and Kathleen Lennon. "Feminist epistemology as a local epistemology." *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary, Vol 71 (1997): 19-54.

Lovibond, Sabrina. "Feminism and post modernism." In *Postmodernism and Society*, edited by R. Boyne and A. Rattansi. St. Martin Press, 1990.

Lukacs, Georg. *History & Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. MIT Press, 1971.

- Lukes, Steven. "Searle and his critics." *Anthropological theory*, 6, no. 1 (2006): 5-11.
- Lyotard, Jean-Francois. *Postmodern Condition*. Manchester University Press, 1984.
- MacIver, Robert. "Karl Mannheim". *The American Historical Review*, 43 (1938): 814-17.
- Marchand Marianne H. and Parpart Jane L. (eds) *Feminism/ Postmodernism Development*. Routledge, 1995.
- Martin, M.G.F. "Perception." In *Philosophy: a guide through the subject*, edited by Anthony C. Grayling. Oxford University Press, 1995.
- Marx, Karl and Friedrich Engel. *German Ideology*. Progress, 1968.
- Merton, Robert. "The Sociology of Knowledge." *Isis: A Journal of the History of Science*, 27 (1937): 493-503.
- Moore, George E. In *Moore and Wittgenstein on Certainty*, by Avrum Stroll. Oxford University Press, 1994.
- Nozick, Robert. *Philosophical Explanation*. Harvard University Press, 1981.
- Patterson, Richard. "Aristotle." In *The Routledge Companion to Epistemology*, edited by Sven Bernecker and Duncan Pritchard. Routledge, 2011.
- Peirce, Charles Sanders and Justus Buchler. *Philosophical writings of Peirce*. Selected and edited with an Introduction by Justus Buchler. Dover Publications, 1955.
- Plato. *Meno*. Anastaplo & Berns Edition. Translated, with annotations, by George Anastaplo and Lawrence Berns. Focus, 1998.
- Plato. *The Republic*. Dover Publication Inc. 2000.
- Plato. *Theaetetus*. Sachs Edition. Translated, with Introductory Essay, by Joe Sachs. Focus, 2004.
- Polanyi, Michael. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, Routledge. 1958.
- Popper, Carl. *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge, 1992.
- Pritchard, Duncan. "Knowledge and Understanding." In *Virtue Epistemology Naturalized*. Abrol Fairweather. Springer, 2014.
- Pritchard, Duncan. "The Value of Knowledge." In *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, edited by Uzgalis, W. and E. Zalta. Stanford University, 2007.

- Psillos, Stathis. *Scientific Realism: How Science Tracks Truth*. Routledge, 1999
- Putnam, Hilary. *Mathematics, Matter and Method*. Cambridge University Press, 1979.
- Putnam, Hilary. *Mind, Language, and Reality*. Cambridge University Press, 1975.
- Quine W. V. "Epistemology Naturalized." In *Epistemology: An Anthology*, edited by E. Sosa and J. Kim, Blackwell Publishing, 2004.
- Quine, W.V. "Main trends in recent philosophy: Two dogmas of empiricism." *The Philosophical Review* (1951): 20-43.
- Quine, W. V. "On the reasons for indeterminacy of translation." *The Journal of Philosophy*, 67, no. 6 (1970): 178-183.
- Quine W. V. *Ontological Relativity and Other Essays*. Columbia University Press, 1969.
- Quine, W. V. *Word and Object*. MIT Press, 1960.
- Rorty, Richard. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton University Press, 1979.
- Ruben, David-Hillel. "John Searle's the construction of social reality." *Philosophy and Phenomenological Research*, 57, no. 2 (1997): 443-447.
- Russell, Bertrand. "On Denoting," *Mind, New Series*, 14, no. 56. (Oct., 1905): 479-493.
- Russell, Bertrand. *Problems of Philosophy*. Barnes & Noble, 1912.
- Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. University of Chicago Press, 1949.
- Salmon, Wesley C. *Causality and Explanation*. Oxford University Press, 1998.
- Scheler, Max. *Problems of a Sociology of Knowledge*. Translated by Manfred Frings. Routledge, 1980.
- Schmitt, Frederick. *Socializing Epistemology: The Social Dimensions of Knowledge*. Rowman & Littlefield, 1994.
- Schmitt, Frederick. "The justification of group beliefs." In *Socializing Epistemology: The Social Dimensions of Knowledge*, edited by Frederick Schmitt. Rowman & Littlefield, 1994.
- Searle, John R. "Indeterminacy, empiricism, and the first person." *The Journal of Philosophy*, 84, no. 3 (1987): 123-146.
- Searle, John R. *Making the Social World: The structure of human civilization*. Oxford University Press, 2010.

Searle, John R. "Social ontology; some basic principles." *Anthropological theory*, 6, no. 1 (2006): 12-29.

Searle, John R. *The Construction of Social Reality*, Penguin, 1995.

Siegel, Harvey. "Justification, discovery and the naturalizing of epistemology." *Philosophy of Science*, 47, no. 2 (1980): 297-321.

Sosa, Ernest. *A Virtue Epistemology: Apt Belief and Reflective Knowledge*. Volume 1, Oxford University Press, 2007.

Sosa, Ernest. *Knowledge in Perspective: Selected Essays in Epistemology*. Cambridge University Press, 1991.

Sturgeon, Scott. "Knowledge". In *Philosophy: a guide through the subject*, edited by Anthony C. Grayling. Oxford University Press, 1995.

Tanesini, Alessandra. "Feminist epistemology." In *The Routledge Companion to Epistemology*, edited by Sven Bernecker and Duncan Pritchard. Routledge, 2011.

Taylor, Charles. "The politics of recognition." In *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, edited by Amy Gutmann. Princeton University Press, 1994.

Thomas, Christiano. "Democracy and Social Epistemology." *Philosophical Topics*, 29, no. 1/2. (2001): 67-90.

Van-Fraassen, Bas C. *The Scientific Image*. Oxford University Press, 1980.

Van-Fraassen, Bas C. "To save the phenomena." In *The Philosophy of Science* edited by Richard Boyd, Philip Gasper and John D. Trout. MIT Press, 1991.

Veld, Roeland Jaap. "Knowledge Governance: The Harvest of Towards Knowledge Democracy Conference." In *Knowledge democracy: Consequences for Science, Politics, and Media*, edited by Roeland Jaap Veld. Springer, 2010.

Vico, Giambattista. *The new science of Giambattista Vico*. Translated by Thomas Goddard Bergin. Cornell University Press, 1984. (Original full title is *Principles/Origins of New/Renewed Science*, published in 1725).

Weinberg, Jonathan M.. "In *The Routledge Companion to Epistemology*, edited by Sven Bernecker and Duncan Pritchard. Routledge, 2011.

Wertsch, James V. "The narrative organization of collective memory." *Ethos*, 36, no. 1 (2008): 120-135.

West, David. *Continental Philosophy: An introduction*. Polity Press, 2010.

Wittgenstein, Ludwig. *On Certainty*. Blackwell, 1969.

Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigation*. G.E.M. Anscombe. Blackwell, 1986.

Worrall, John. "Structural realism: the best of both worlds?" *Dialectica*, 43, no. 1-2 (1989): 99-124.

Zagzebski, Linda. *Virtues of the Mind*. Cambridge University Press, 1996.